

1.01
I.:323.1(=163.6)
Prejeto 26. 4. 2002

UDK 929 Tavčar

Zvonko Bergant*

Ivan Tavčar in narodno vprašanje: od slovenstva k jugoslovanstvu

IZVLEČEK

Kot mnogi njegovi sodobniki v avstroogrski državi je tudi eden izmed voditeljev kranjskih naprednjakov Ivan Tavčar pri vprašanju narodnosti v ospredje postavljajl zahtevo po enakopravnosti slovenskega jezika v šolah in drugih javnih institucijah. V omiki v maternem jeziku je namreč videl pomemben temelj za uveljavitev trdne slovenske zavesti. A iz pristaša slovenstva se je Tavčar po nastanku Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev preobrazil v zagovornika jugoslovanstva. Njegovo delovanje je bilo tudi z narodnega vidika močno strankarsko pogojeno, temeljni cilj je tako videl v ohranitvi pozicije stranke, ideologije in sloja, katerim je pripadal oziroma jih zastopal. Vendar je Tavčar z naglaševanjem višje meščanske omike, ki je bila možna tudi na temelju slovenske kulture in jezika, pomembno prispeval k poslovenjenju oziroma utrditvi slovenske narodne zavesti mestnega prebivalstva na Kranjskem.

Ključne besede: Ivan Tavčar, liberalizem, narodno vprašanje, slovenstvo, jugoslovanstvo

ABSTRACT

IVAN TAVČAR AND THE NATIONAL QUESTION: FROM SLOVENISM TO YUGOSLAVISM

Like many of his contemporaries in the Austro-Hungarian State, Ivan Tavčar, one of the leading Carniolan liberals, placed the demand for the equality of the Slovene language in schools and other public institutions to the forefront of the national question. He saw education in the mother tongue as one of the foundations for a firm national awareness. However, after the establishment of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, he turned from being a promoter of Slovenism into an advocate of Yugoslavism. His activity, even from the nationalist viewpoint, was very much conditioned by his partisanship. His fundamental objective was to preserve the status of the party, ideology and class to which he belonged and which he represented. However, by promoting a more sophisticated, bourgeois culture, which was, according to him, attainable also through Slovene culture and language, he significantly contributed to the Slovenisation and solidification of Slovene national awareness among the urban population in Carniola.

Key words: Ivan Tavčar, liberalism, national question, Slovenism, Yugoslavism

* Dr., SI-1216 Smladnik, Smladnik 22

Narodnost je poleg naprednosti (zadnji so se v nazivu in programu ob ustanovitvi Narodne stranke za Kranjsko konec leta 1894 celo odrekli) pomenila temeljno idejno izhodišče političnega programa in delovanja kranjskih naprednjakov oziroma liberalcev. V prizadevanju za pravice in enakopravnost slovenskega naroda so naprednjaki (in z njimi Ivan Tavčar) videli prednostno nalogo takratne kranjske (in slovenske) politike in to, kar jih je po njihovem mnenju ločevalo od drugih tedanjih kranjskih političnih strank, v čemer so torej videli posebnost svoje najprej politične usmeritve, kasneje tudi stranke. Ob tem pri Tavčarju kot prvaku in pomembnem ideologu Narodno-napredne stranke najdemo prehod od slovenstva k jugoslovanstvu, kar je bilo v prvih desetletjih 20. stoletja običajna težnja vseh obstoječih političnih skupin.

Ker se je konec 19. in v začetku 20. stoletja v tedanji publicistiki in politični javnosti poudarjal pomen narodnega boja, se postavlja vprašanje, kako se je ta boj za narodne pravice in narodno enakopravnost razumel. Šlo je predvsem za prizadevanje za uveljavitev enakopravnosti slovenskega jezika z nemškim (na Goriškem, v Istri in Trstu tudi z italijanskim) v šolah in na uradih. Tako lahko v Tavčarju vidimo borca za pravice naroda, bolje, za pravice slovenščine, saj je v svojih govorih pogosto zahteval, da se ji priznajo pravice, ki so ji po zakonodaji kot jeziku pripadale. Kritičen je bil zlasti do učiteljev, ki so zaničevali slovensko narodnost in jezik ter tako delovali kot germanizatorji. Podobno je nasprotoval tudi nastavljanju uradnikov, ki niso bili zmožni uporabljati slovenskega jezika in so zato na silo uvajali nemščino kot "notranji" jezik na sodiščih pa tudi drugih uradih. Tako je v govoru v kranjskem deželnem zboru aprila 1892 o pomenu slovenščine dejal: "Ko se je slovenščina že enkrat uvedla v sodno uradovanje, potem to ni bila prazna šala, potem je jasno, da mora pri tem uradovanju na zunaj imeti slovenščina do pičice ravno toliko pravico, kakor nemščina. Oba jezika naj bodeta na jedni in isti stopinji; mi nočemo, da bi se slovenščini odkazalo boljše mesto, ali odločno pa se protivimo tudi temu, da bi živela slovenščina pri sodiščih kakor beračica, ki jo sme obrcati vsak predsednik, kadar bi se mu tako zljubilo."¹ Ko je šlo za rabo domačega jezika, je zlasti poudaril nujnost, da bi se na sodiščih sodbe morale izdajati v istem jeziku, v katerem je bila vložena tožba. Pri tem so se po njegovem mnenju še posebej kršile pravice Slovencev kot strank v sodnem postopku.

Kar je zadevalo vlogo narodne stranke in naprednjakov, je Tavčar v njej videl nekakšnega varuha narodovih pravic in, širše gledano, tudi javnih razmer v kronovini. Na shodu Slovenskega društva v Kranju 17. julija 1892 je tako dejal: "Naša stranka je v deželnem zboru brez strahu na zgoraj in spodaj kritikovala, kar se ji je potrebno videlo ter ostro obsojala vse, kar se je pri uradih grešilo proti slovenski narodnosti. V tem oziru kritikovali smo sodnijske predsednike ravno tako, kakor okrajne glavarje. In tudi v prihodnje jih bomo, to pa tem bolj, ker nam drugod usta zamaše, samo v deželnem zboru nam jih ne morejo."² Tavčar je bil prepričan, da je takšno ravnanje nemškega uradništva dejansko povzročalo nasprotje med Slovenci in Nemci na Kranjskem,³ medtem ko bi bilo logično, da bi

1 Stenografični zapisnik XV. seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani, 9. 4. 1892. O uporabi slovenščine pri sodiščih je govoril tudi na shodu Slovenskega društva 15. 1. 1893 v Ljubljani. Slovenski narod, 17. 1. 1893, št. 13.

2 Slovenski narod, 21. 7. 1892, št. 164.

3 Slovenski narod, 8. 10. 1892, št. 230.

njegovo delovanje na temelju pravičnosti in enakopravnosti vseh lahko učinkovalo prav nasprotno, tj. v pomiritvi narodnih strasti. Da je bilo prav vprašanje jezika tisto, ki se je razumelo kot vprašanje pravic slovenske narodnosti, je razvidno tudi iz Tavčarjevega govora na shodu v Idriji avgusta 1895, ko je o nalogah stranke, ki ji je pripadal, dejal: "Naša stranka obrača svojo pozornost pred vsem na to, da je slovenska narodnost še vedno v nevarnosti, da nam naš jezik še vedno ni povsod zagotovljen, in da je še vedno lahko mogoče, da nas Nemci ali Lahi zatro. Še vedno namreč se pripeti, da nam pri tem ali onem uradu oskubijo jezik slovenski, in tudi ni nič kaj nenavadnega, da postanejo sinovi slovenskih očetov nemškutarji, ki bi potem, ko dorasejo, slovenščino najraje pogoltnili."⁴

V svojih govorih je Tavčar vedno znova naglašal pretiran vpliv nemštva v kranjskih uradih in šolah, zlasti zadnje so bile po njegovem mnenju pogosto v službi germanizacije, ter je proti temu zahteval njihovo postavitvev na narodno podlago. Ali so bile te zahteve res iskrene ali pa le sredstvo za doseganje političnih interesov, na temelju nekaterih njegovih političnih potez ni vedno povsem jasno. Tako je bilo s tega (torej narodnega) vidika povsem nerazumljivo glasovanje naprednjakov v deželnem odboru 3. marca 1896, ko je bil z glasovoma naprednjakov Tavčarja in Murnika Adolf Schaffer izvoljen v deželni šolski svet. V njunem ravnanju je *Slovenec* videl logično stopnjo naravnega razvoja slovenske liberalne stranke, hkrati pa se je s tem tudi pokazala prava vrednost načela narodnosti za njeno delovanje: "Kedor hoče slišati, mu povemo jedenkrat za vselej, da se od takih 'narodnjakov' ne damo učiti, niti ne vsprejemamo svetov, najmanj pa o 'narodnosti', ki jo tako izdajajo. Liberalizmu na ljubo so vrgli ob tla narodno zastavo in taki ljudje naj bi nas učili ali celo sodili o narodnosti?"⁵

Na takšne očitke je nato v treh člankih z naslovom *Konec igre!* odgovoril Tavčar.⁶ Ta je odločno zanikal, da bi se njegova stranka (enako pa naj bi veljalo tudi za nemško) odpovedala svojim načelom, ampak naj bi tu šlo le za politično potezo, do katere je prišlo zaradi obstoječega strankinega položaja in - širše gledano - zaradi političnih razmer na Kranjskem, za katere naj bi bil predvsem kriv knezoškof Missia oziroma njegova politika. Izhajajoč iz Missie vloge, pravzaprav "krivde" v tem vprašanju, ni zapisal nobenega res pravega dokaza za takšno nenačelno ravnanje KNS in njeno domnevno zvezo z Nemci v deželnem zboru; o tej zadnji naj bi se pogajali. Treba je dodati, da je njegovo pisanje predvsem slonelo na "javnih tajnostih" oziroma "znanih dejstvih". Takšna javna tajnost naj bi tako bil natančni predvolilni dogovor med Missio in določenim visokim gospodom, da bi se ljubljanska mandata, ki sta bila do tedaj v rokah Narodne stranke, razdelila med nemško stranko in KNS, da bi torej Ljubljano v deželnem zboru zastopala nemški in "klerikalni" poslanec. Enako naj bi v tem dogovoru bili naprednjaki prikrajšani za svojo pozicijo v deželnem odboru, kjer naj bi imeli enega ali celo nobenega predstavnika. Razpravljalo naj bi se tudi o deželnem šolskem svetu, kjer bi, o čemer naj bi po Tavčarjevem mnenju ne bilo nobenega dvoma, tudi eno izmed mest pripadlo Nemcu. "Škof Missia," je zapisal Tavčar, "se

⁴ Slovenski narod, 7. 8. 1895, št. 180.

⁵ Slovenec, 4. 3. 1896, št. 53.

⁶ Slovenski narod, 6. 3. 1896, št. 55; 7. 3. 1896, št. 56; 9. 3. 1896, št. 58; čeprav so omenjeni članki nepodpisani, najdemo v Slovincu zapisano, da je iz njihovega sloga očitno Tavčarjevo avtorstvo.

je v družbi z drugim visokim gospodom trudil, da bi dosegel popolno zvezo mej klerikalno in nemško stranko. In sicer jedino le v namen, da bi do celega uničil in onemogočil narodno stranko."⁷ V svojem članku z dne 6. marca se je obrnil na knezoškofa, češ da naj bi se ta izrekel o zapisanih trditvah: "Mi pa pozivljamo škofa Missio, da naj pod škofovsko svojo častjo izreče, da ni res, da bi bil pred zadnjimi deželnozborskimi volitvami konferiral z drugim visokim gospodom v ta namen, da bi se dosegla trajna zveza mej nemško in klerikalno stranko na Kranjskem. Če nam škof sam izreče, da takih konferencij ni bilo, in da njegovi emisarji velikega posestva niso obdelovali, potem bodemo priznali, da so bile naše informacije nezanesljive. Do tedaj pa moramo trditi, da je vse, kar se je zgoraj pisalo, gola in čista resnica!"⁸ Ko je članek v *Slovencu* po Missievem pooblastilu zapisal, da je ta *Narodove* izjave zanikal, Tavčar ni bil več pripravljen odstopiti od zgornjih trditev. Tako je zdaj zapisal: "Že naprej smo povedali, da za takov dementi ne damo niti piškavega lešnika. In pri tem ostanemo! Vse je splošno, površno preklicano, - to so gole fraze, ki se pozneje lahko zasujejo na to ali ono stran, ki pa se vzlic temu jedra - da so se namreč v knezoškofijski palači vršile gotove konferencije - niti ne dotaknejo."⁹ Po njegovem mnenju naj bi *Slovenec* celo priznal, da se je nekaj dogajalo, in sicer, da so Nemci KNS ponudili kompromis, ki pa ga je zavrnila. Na podlagi te ponudbe, je sklepal Tavčar, je moralo priti tudi do pogajanj. Ker je bila knezoškofova beseda za delovanje KNS odločilna, naj bi torej on bil tisti, ki je vodil pogajanja, ter je omenjeni sporazum tudi sprejel, zavrnil pa naj bi ga Nemci, ki niso hoteli zveze z "nazadnjaško" KNS.

Ker naj bi bilo torej uničenje Narodne stranke temeljni namen vse katoliške politike, tako tudi njene nameravane zveze z Nemci, so morali naprednjaki s pomočjo določenih političnih potez ohraniti strankino pozicijo ter tako uspešno zastopati interese svojih (meščanskih) volilcev. "Narodna stranka ni hotela postati sama sebi grobokop, in nikakor ni čutila v sebi poklica, prihajati v deželni zbor samo v ta namen, da bi pomagala množiti slavo klerikalni stranki, ter s tem svoje volilce privedi do prepričanja, da so klerikalci vsemogočni na Kranjskem, in da dosežejo, kar hočejo. Nasprotno, naša stranka bila je poklicana, da je zmedla jezuitske račune našim ultramontancem, in da je te pripravila nekako v tak položaj, v kojega so hoteli oni potisniti našo stranko. To se pravi, klerikalci so se morali na suho postaviti, če se je hotelo preprečiti, da nam bi v prihodnje več škode ne učinili, nego so jo do sedaj!"¹⁰ Pri tem je navedel kot "klasični" primer ljubljansko slovensko gledališče, saj naj bi se prav zaradi njegovega delovanja, to pomeni, gledaliških predstav v slovenskem jeziku, le-ta vse bolj uveljavljal v vseh slojih ljubljanskega meščanstva. Ravno ohranitev gledališča (med drugim) naj bi torej naprednjake vodila k zvezi z Nemci. Le tako naj bi se namreč zagotovil njegov obstoj, kajti v oziru podpore tej kulturni ustanovi naj bi bili poslanci KNS nezanesljivi.

Če je prej v svojih govorih pa tudi člankih opozarjal na položaj nemštva, ki naj bi še vedno ogrožalo slovenstvo, je po sklenitvi zveze z veleposestniki nemško stranko drugače ovrednotil: "Nemška stranka, jako razupita po deželi, ni več to,

⁷ Slovenski narod, 6. 3. 1896, št. 55.

⁸ Prav tam.

⁹ Slovenski narod, 9. 3. 1896, št. 57.

¹⁰ Slovenski narod, 7. 3. 1896, št. 56.

kar je bila. Nekdaj štela je v svojih vrstah fanatike, ki so slovenskemu narodu absolutno odrekli vsako pravico do obstanka. Takih fanatikov vsaj v deželnem zboru ni v njeni sredi. Nemška stranka je dandanes pripravljena ustavnopravno pravice slovenskemu narodu v kranjski vojvodini priznati in priznamo tudi, da je ta stranka sedaj mnogo pravičnejša, nasproti slovenski narodnosti, nego je bila kdaj poprej!"¹¹ Iz konteksta omenjenega članka je mogoče razbrati, da če je prej nemštvo pomenilo nevarnost za slovenski narod na Kranjskem, naj bi zdaj to vlogo prevzela KNS oziroma njena načela in politika. Zastavlja pa se vprašanje, koliko so takšne Tavčarjeve trditve o značaju KNS zares iskrene in izraz resničnega stanja. Mar ni KNS pomenila predvsem nevarnost za pozicijo Narodne stranke, ne pa za slovenstvo? In ali ni ravno uveljavitev interesov naprednjakov, ki jim jo je zveza z veleposestniki omogočala, bila njen temeljni razlog? Ne nazadnje je tu šlo predvsem za prestiž določene politične opcije oziroma stranke, pri čemer je bilo vprašanje resničnih koristi vseh slojev naroda postavljeno v ozadje. To je veljalo za obe slovenski stranki, tudi za KNS, ki se je marsikdaj obračala v pretežni meri le na kmečki stan; do (zlasti) meščanstva, verjetno zato, ker je bilo bolj naklonjeno liberalnim načelom in je zato volilo za svoje poslance kandidate Narodne stranke, pa se je obnašala podcenjevalno, neredko (predvsem v začetni fazi svojega oblikovanja) tudi zaničujoče in diskriminatorno. Podobno se je Narodna stranka obnašala do kmetov, ki naj bi bili neizobraženi in zato preveč nesamostojnega mišljenja, kar naj bi bilo razlog njihovega "nasedanja" in podrejenosti KNS. Izjema pri tem so bili kmetje (običajno iz Notranjske), ki so volili napredne poslance; to naj bi bil izraz njihove notranje samostojnosti kot posledice višje stopnje izobrazbe oziroma omike. Tako so se naprednjaki usmerjali predvsem k interesom meščanstva, ki jih je zaradi svoje (pogosto zelo namišljene) izobraženosti izbralo za svoje poslance, kar naj bi avtomatično zaradi njihovega naprednega značaja pomenilo tudi višjo stopnjo omike.

Kljub prizadevanju obeh strank za narodne koristi menimo, da sta bili preveč omejeni na posamezne sloje. Po našem mnenju je slovenski narod v tej dobi bil povsem običajen narod z vsemi pripadajočimi stanovi, saj v njem najdemo vse sloje prebivalstva, izjema je bilo umanjkanje lastnega visokega oziroma zgodovinskega plemstva. Imel je sicer nekaj plemenitih, ki so si te nazive pridobili zlasti z uradniškimi službami, in t. i. jaro gospodo - ki bi morda dolgoročno gledano lahko pomenila kal bodočega slovenskega plemstva - obstajalo je meščanstvo (od obrtnikov, rokodelcev, trgovcev prek inteligence do delavcev), večinski del pa so bili seveda kmetje (od veleposestnikov oziroma graščakov prek gruntarjev do bajtarjev in t. i. kmečkega "proletariata"). Zato je treba biti kritičen do obeh slovenskih strank, ki sta v svojem nazivu obe nosili pridevek "narodna", dejansko pa sta se s svojo politiko usmerjali le na določen narodov stan, kot da bi ta imel prednost pred drugimi ali da bi le ta predstavljal celoten narod, ne pa le njegov del, in sicer ne glede na to, kako velik del tega je predstavljal. Tako je bilo delovanje KNS oziroma SLS usmerjeno, kot smo omenili, na koristi kmetov (kasneje deloma tudi delavcev) ter je včasih "namenoma" delovalo (bolj ali manj odkrito) proti interesom ostalih slojev. Podobno je veljalo tudi za Narodno oziroma Narodno-napredno stranko, pri čemer je bila seveda njena ciljna baza meščanski oziroma

¹¹ Slovenski narod, 9. 3. 1896, št. 57.

bogatejši del naroda. Ravno v tej omejitvi strankarske politike vidimo razlog, da se je na obeh straneh vnašalo med posamezne stanove neko umetno nasprotje. Priznati pa je

hkrati treba, da je zaradi tedanje izrazito stanovsko organizirane družbe - ne nazadnje je na tem sistemu temeljil obstoječi volilni sistem, ki se je le postopoma demokratiziral s tem, ko se je začela uveljavljati enakopravnost vseh državljanov - takšna strankarska usmeritev do neke mere razumljiva.

Če se vrnemo k omenjenim Tavčarjevim člankom, je iz njih razvidno, da je bil razlog zveze z Nemci zagotovo predvsem strankarske narave. Tako je v prid sodelovanju z njimi - z ozirom na to, da naj bi nemška stranka kranjskim Slovencem priznavala njihove pravice - ter proti "klerikalni" nevarnosti zapisal: "Čemu torej vzdržavati tisto skrajno sovraštvo, posebno v ti dobi, ko nam nemška stranka zagotavlja, da ne želi, da bi prišlo v deželi do brezmejnega gospodarstva tisto nerazodno ultramontanstvo, ki se ničesar učilo ni, ki pa se vender tako obnaša, kakor da je pogoltnilo vso modrost, bodisi od tega, bodisi od onega sveta? Vzlic temu pa ni treba sklepati nikakih zvez, zadošča že, da se doseže nekak modus vivendi, kojega dobri nasledki se kažejo s tem, da se naklada klerikalni stranki post, ki bode trajal nekaj dalje, nego štirideset dnij! - da se ne vzdržuje nasproti nemški stranki nekdanja brezstrpnost, koje nasledek je bil, da smo se črtili tudi v zasebnem življenju, ter se ogibali drug drugemu. In sedaj naj bi te razmere vzdržavali in to le zategadelj, da bi se pri tem debelila klerikalna naša stranka? Nam niti v sanjah kaj tacega ne pride na misel! Sicer pa se naši klerikalci še nikdar niso sramovali izreka: Rajši Nemca kot pa 'liberalnega' Slovenca!"¹² Na takšno Tavčarjevo oceno kranjske nemške stranke se je odzval člankar v *Slovenecu*, po mnenju katerega naj bi z njo Tavčar in *Narod* prestopila v tabor liberalnega nemškutarstva, hkrati pa naj bi se tudi pod vprašaj postavljala smisel obstoja Narodne stranke in njenega glasila. "S tem," je ta zapisal, "je 'Narod' spodnesel sebi in svoji stranki pravico obstoja. Ako v deželi ni več narodnih nasprotnikov, čemu potem ves humbug s slutvonorodnim programom."¹³

Če so Tavčar in naprednjaki v vztrajanju katoliške strani pri dvojezičnih napisih v Ljubljani videli znamenje njene nenarodnosti oziroma brezdomovinskosti ter jim je njihova uveljavitev pomenila pomembno stopnjo za doseg narodne enakopravnosti oziroma samozavesti, se je to po sklenitvi zveze z nemško stranko močno spremenilo. Ko je 23. decembra 1896 na seji ljubljanskega občinskega sveta Vinko Gregorič predlagal, naj bi ta svet uvedel samoslovenske ulične napise, je Tavčar nasprotoval temu predlogu - ki ga je prej, tj. leta 1892, kot referent v tem vprašanju podpiral - saj naj bi ta predlog ne bil izraz Gregoričeve narodne zavesti in navdušenja, ampak predvsem taktično sredstvo proti Narodni stranki. "Bodimo odkritosrčni," je dejal, "današnji njegov predlog bila je gola nagajivost. Pred štirimi leti bilo je v resnici umestno, da smo sklenili samoslovenske napise, ali takrat bila je dr. Gregoriča stranka proti temu in izgubili smo vsled tega pravdo. /.../ Po grozni katastrofi, ki je zadela naše mesto (mišljen je potres, ki je Ljubljano prizadel leta 1895, op. Z. B.), izdal je sedanji naš župan parolo, da je v prvi vrsti vzeti v pretres le to, kar bi moglo porušeni Ljubljani zopet pomagati na noge. Tudi

¹² Prav tam.

¹³ Slovenec, 21. 3. 1896, št. 67.

Podobno je trdil tudi Povše, da društvo ni bilo "klerikalno", saj sta bila v vodstvu poleg enega člana KNS dva liberalca, od katerih je bil eden član deželnozborskega kluba NNS, drugi pa član naprednega kluba v občinskem svetu. Tudi naprednjak Majaron je dejal, da v društvu ne bi bilo treba iskati ne liberalstva ne "klerikalstva" ter da ni v njem zasledil nobenih "kle-

rikalnih" teženj. Hkrati je poudaril, da je sam načelno še vedno stal na programu strankinega shoda iz leta 1894, da torej ni bil nikakršen "klerikalec". Ironično pa je dodal, da bodo "klerikalci" Tavčarju odstopili mesto v odboru društva, če bi ta to želel, le do naslednjega občnega zbora bi pač moral počakati.

Tavčar je zavrnil trditve omenjenih poslancev kot neprepičljive, še posebej je bil oster do Majarona, češ da se je ta zdaj razkril, kar se je vedelo že prej, "da ne išče ne liberalcev, ne klerikalcev, da ni niti krop, niti voda".¹⁶ V odbor Naše straže naj bi po Tavčarjevem mnenju "klerikalci" povabili nekaj naprednih mož za krinko, in sicer le zato, da bi Narodno stranko užalili. O Majaronovi opazki, da se bo vsak pravi "klerikalec" njemu rad umaknil, pa je dejal, da se sam ni silil v ospredje, da je imel dovolj drugega dela in da ni bilo nikomur treba, da bi njemu, tj. Tavčarju, prepustil svoje mesto. Naj takoj dodamo, da je šlo tu za tipičen primer tedanjega političnega ravnanja, lahko bi celo rekli pomembno politično taktiko, in sicer (poskus) uničiti nasprotnika z (osebnim) blatenjem. To je veljalo za skoraj vse tedanje politike, tudi za Tavčarja. Ta je namreč vsakogar, ki ni bil njegovega prepričanja oziroma še zlasti, če je bil nasprotnik iz njegovih strankarskih vrst, osebno napadel. To je očitno v tem primeru, pa tudi v Tavčarjevem vrednotenju drugih liberalnih politikov, ki so se skušali osvoboditi iz okvira tedanje naprednjaške politike, na primer Ravniharja in Žerjava. "Nasprotnika" so proglasili za "klerikalca" ali nasprotnika liberalnih nazorov - v našem primeru Majarona za nekoga, ki ni "ne krop ne voda" - in to samo zato, ker je do določenega vprašanja zavzel stališče, ki je bilo drugačno oziroma nasprotno Tavčarjevemu.¹⁷ Zaradi zveze med narodno-naprednimi slovenskimi poslanci in nemško-avstrijskimi veleposestniki je predlog KNS o višji podpori Naši straži seveda propadel.

Ko je 19. januarja 1902 v slovenskem ženskem društvu imel predavanje *Žena in javnost*, je Tavčar o pogojih za razvoj oziroma ohranitev narodnosti poudaril, da naj bi bila olika, torej izobraženost, tista, ki je narodom dajala življenje. Vsi sloji v tedanji slovenski družbi, z izjemo delavstva, naj bi imeli dovolj sredstev za preživetje, zato naj bi narodno-gospodarska vprašanja ne imela tako velikega pomena, kot se jim je pripisoval. Pri tem je posredno šlo za kritiko katoliškega oziroma zadružniškega delovanja. Če pa gmotnih sredstev ni bilo v zadostni količini, je bila to krivda različnih oderuhov, ki so narod preveč izkoriščali; Tavčar je pri tem - izhajajoč iz svojega proticerkvenega stališča - seveda mislil na duhovščino. "Nikakor nočem tajiti za naš narod velikega pomena socialnega vprašanja, in tudi ne

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Ob prvi kandidaturi v okviru KNS je Fran Šuklje o Narodovih člankih, ki so bili nekakšna reakcija na njegovo kandidaturo in katerih avtor naj bi bil Tavčar, o taktiki le-tega zapisal: "Kedor koli je še ž njim zagazil v politiško nasprotstvo, moral se je uveriti o neprijetni istini, da dr. Tavčar vsled neke baš mu prirojene psihične nedostatnosti vsigdar zamenja ostro pisavo z robotostjo in osebno zbadljivostjo, da mu takoj služi neosnovano osebno predbacivanje, kakor hitro nima pri rokah stvarnih argumentov. Vsa mnogoletna časnikarska preteklost Tavčarjeva dokazuje to svojstvo njegovo, in skušal ga je vsak, kogar se je mož lotil." V: Slovenec, 29. 8. 1903, št. 199.

velikega pomena narodno-gospodarskega vprašanja, ali bojim se, da je posebno gospodarsko vprašanje postalo nekak plot, za katerim se skrivajo gotovi krogi, katerim je nevednost naroda vzor in ideal! Na narodno-gospodarskem polju je pri nas napredek mogoč, ali še veliko bolj mogoč, in še veliko bolj potreben nam je napredek na duševnem polju. Dokler narod v splošni kulturi ne doseže vseobčnega

ogromnega napredka, toliko časa tudi o narodno-gospodarskem napredku govornice biti ne more."¹⁸

Zanimiv odgovor na vprašanje, ali so bile razlike med napredno in ljudsko stranko v narodnem oziru res tako nepremostljive, da se na noben način ne bi moglo najti kakršnega koli kompromisa, najdemo v Tavčarjevem članku ob septembrskih dogodkih 1908, ki so povezali kranjske Slovence, ne glede na njihovo idejno prepričanje oziroma strankarsko pripadnost. Tedaj sta bila v ljubljanskih demonstracijah ubita Ivan Adamič in Rudolf Lunder. V kranjskem in celotnem slovenskem prostoru se je to razumelo kot nemška provokacija proti slovenskemu narodu. Takšno stanje je bilo razlog nekakšnega sporazuma med obema strankama, ko je šlo za vprašanje narodnih zadev. Ko je Tavčar v uvodniku *Slovenskega Naroda* konec novembra tega leta razmišljal o položaju v deželi, je naglasil "pozitivne" posledice septembrskih dogodkov, in sicer: "Razpršil se je oblak strankarskih bojev, ki je desetletja visel nad deželo, in temu in onemu se je potegnili mrena z očesa, da so se mu pokazale razmere v čisto drugačni razsvetljavi! Marsikdo se je vprašal, jeli potrebno, da rode politični nazori pri nas najstrupenejše osebno sovraštvo! Jeli koristno, da se branijo politična načela s kolom in da se v politiki ne samo bojujemo, temveč ubijamo?"¹⁹ Na ta način bi se lahko dosegla tista stopnja politične kulture, ki je bila pri kulturnih in politično zrelih narodih nekaj samoumevnega. Po Tavčarjevem mnenju bi bil skupen nastop vseh slovenskih poslancev potreben zlasti na Dunaju, kjer naj bi se preprečilo, da bi nemška birokracija nastopala proti Slovincem ter skušala ta prostor in prebivalstvo na njem germanizirati. Na deželni ravni pa naj bi si politiki prizadevali odstraniti vse ovire, ki bi takšno skupno delo preprečevale.

Na vprašanje, ali je to pomenilo nekakšno slogo oziroma kompromis med strankama, je Tavčar odgovarjal: "Beseda 'kompromis' se čuje te dni po deželi. Eni jo objemajo, drugi se zgražajo nad njo. Ali o kompromisu niti govoriti ni treba, ko ima vendar vsaka stranka svoja bistvena načela, katerim se nikdar odpovedati ne more. Kar je mogoče, to ni kompromis, to je nekak 'modus vivendi', da obe slovenski stranki ne živita kot pes in mačka, ena tik druge, da se med sabo ne vlačimo po blatu, da pričnemo živeti kakor žive olikani ljudje med sabo. Potem se ne bomo sovražili radi različnega političnega prepričanja, potem bomo še vedno živeli svojim načelom, ali opuščali bomo vse, kar bi nam nič ne koristilo ter imelo le namen, političnega nasprotnika brez vsakega pametnega povoda razdražiti."²⁰ Seveda se je Tavčar dobro zavedal, da takšnega "modusa vivendi" ni bilo mogoče zagotoviti kar čez noč in je bilo zato treba storiti vse, da bi se odpravilo to, kar ga je (oziroma bi ga) onemogočalo. Da pa je bilo to mogoče, naj bi po njegovem mnenju pričalo tudi pisanje osrednjih dnevnikov *Slovenca* in *Slovenskega Naroda*,

¹⁸ Slovenski narod, 25. 1. 1902, št. 46.

¹⁹ Slovenski narod, 21. 11. 1908, št. 273.

²⁰ Prav tam.

ki sta v pisanju to že uspela doseči. Prav tako bi tudi deželnozborske volitve morale potekati v tem smislu: povsem gotovo je bilo, da bodo SLS pripadli vsi kmečki mandati, NNS pa vsi ljubljanski, zato bi bilo nesmiselno buriti duhove s političnim bojem. Če bi se to dalo doseči, bi takšno potezo zagotovo vsi pozitivno ocenili in pozdravili, in sicer "ne kot znamenje kompromisa, temveč korak k tisti zdravi dobi,

ko bomo Slovenci, in naj si bomo različnega političnega mišljenja, čutili se brate pri vsaki priliki, ko je skupno braniti vse tisto, kar mora imeti slovenski narod, če naj živi!"²¹

Do tega premirja oziroma "modusa vivendi" med SLS in NNS je dejansko tudi za nekaj časa prišlo. Na shodu zaupnikov NNS 2. februarja 1909 ga je Tavčar dodatno pojasnjeval, in sicer naj bi se nek "kompromis" zares sklenil, "dasi tudi ni zapisan, sklenil se je takorekoč od moža do moža, ki nikdar ne sne besede, kadar jo je oddal v resni namen".²² Njegov smisel je bil - to je razvidno tudi iz omenjenega uvodnika - predvsem dvojen: skupni nastop vseh slovenskih državnozborskih poslancev na Dunaju v narodnih zadevah in dogovor o mandatih pri deželnozborskih volitvah. In kakšno naj bi bilo strankino ravnanje pri katerih koli prihodnjih volitvah? "Moje mnenje je," je dejal Tavčar, "da je za stranko najbolje, če pri nobeni volitvi ne sklepa več dogovorov, in da niti najmanjšega mandata ne prepušča brez boja političnemu nasprotniku. Glavno pa bodi pri tem, da se ne vodi boj osebno, ampak stvarno."²³ Na tem shodu je torej vprašanje narodnega sožitja postavil v drugo vrsto, prednostno mesto pa je znova dobil strankin napredni in svobodomiselni značaj. Ocenjujoč njeno prihodnost je dejal, da naj bi pravi čas za njihovo stranko šele prihajal, ker so ljudske množice postajale vse svobodnejše v mišljenju in delovanju, se osvobajale od duhovniškega vpliva in tako postajale baza NNS. Glavna naloga stranke naj bi izhajajoč iz njenega naprednega značaja še vedno bil boj proti vključevanju vere v politično polemiko oziroma proti delovanju duhovščine ter proti avstrijskemu nemštvu in vladnemu sistemu, ki so - tu je spet naglasil narodnostni moment strankine politike - pomenili največjo grožnjo slovenstvu.

Eno od vprašanj, povezanih s prihodnostjo slovenstva, je bilo t. i. jugoslovansko vprašanje. V razpravi o aneksiji Bosne in Hercegovine leta 1908 je v deželnozborski seji 16. januarja 1909 Tavčar dejal, "da naj se dela z vsemi silami na to, da slovenski narod prej ko prej fruktificira aneksijo in skuša dobiti plodove iz nje".²⁴ Opozoril je na potrebno pazljivost pri reševanju bosanskega, širše gledano pa jugoslovanskega vprašanja, da se to ne bi rešilo tako, da bi se oslabil položaj Slovanov, zlasti pa Jugoslovanov v državi. Izrazil je tudi svoje simpatije v tem oziru do Hrvatov, pomembno pa se mu je zdelo, da se ne bi ob aneksiji pozabilo na Srbe ter da bi se zaplet, ki je z njo nastal, rešil po mirni poti.

A veliko bolj kot v teh letih je jugoslovansko vprašanje pri njem našlo svoj odmev po začetku vojne leta 1914, zlasti pa po Majniški deklaraciji leta 1917, ko je ta postopoma postala temeljno vprašanje tedanje javnosti. Tako se je Tavčar v

²¹ Prav tam.

²² Slovenski narod, 3. 2. 1909, št. 26.

²³ Prav tam.

²⁴ Prim. Stenografični zapisnik VIII. seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani, 16. 1. 1909.

Slovenskem Narodu odzval na shod SLS, bolje, na Šusteršičev govor, po umoru prestolonaslednika in njegove žene julija 1914. Po njegovem mnenju je imel ta shod predvsem strankarske politične namene, zato naj bi bil obrnjen tudi proti NNS. "Vršil se je," je zapisal Tavčar, "po dr. Šusteršičevem geslu, da je vse, kar ni v deželi tistega katoliškega prepričanja, ki je glavna točka političnega programa S. L. S., nepatrijotično in veleizdajalsko. Recite, kar hočete, shod z dne 5. julija je imel dokazati, da je vse, kar je v deželi naprednega, nepatrijotično in antidinastično in da se nahaja pravi avstrijski patrijotizem zgolj v mavhi dr. Šusteršiča."²⁵ Do govora pa je bil kritičen tudi z monarhičnega vidika, saj naj bi bila ravno tako, kot je bila za avstrijske državljane nedotakljiva cesarjeva oseba, za Srbe oseba njihovega kralja. Tako je v Šusteršičevem zaničevanju srbskega kralja, ta je na shodu dejal, "da je Peter kralj po milosti morilcev, dočim je naš vladar cesar po milosti božji",²⁶ videl negacijo omenjenega načela. Nazadnje je še enkrat poudaril, da je izvršilni odbor NNS videl temeljni namen omenjenega shoda SLS v tem, da se je nasproti vladajočim krogom in ljudstvu skušalo vse, kar je bilo na Kranjskem naprednega mišljenja (torej, kar ni bilo katoliškega mišljenja, kot ga je razumela SLS), prikazati kot nekaj nepatriotičnega, nelojalnega in izdajalskega, kar pa ni bilo pravi izraz dejanskega stanja in čutenja. Kljub temu pa se je kasneje - ob vseh očitkih, ki jih je bil deležen Šusteršič zaradi vojnega "navdušenja" v omenjenem govoru - pogosto pozabilo na dejstvo, da je Tavčar nekaj dni kasneje govoril z balkona mestne hiše vojakom, da so ti šli "v boj tudi za slovenski narod". Kajti 'vsak kamen na tej hiši glasno govori, da bi slovenskega naroda že davno ne bilo, da ga ni pod svoje varstvo vzela naša preslavna habsburška dinastija'.²⁷

Tavčarja najdemo tudi med podpisniki Ljubljanske izjave z dne 15. septembra 1917, s katero se je podprla Majniška deklaracija Jugoslovanskega kluba (poleg zahtev, zapisanih v njej, se je omenilo še načelo samoodločbe narodov) in mirovna pobuda papeža Benedikta XV. Kar zadeva vprašanje podpisnikov izjave, naj bi Jeglič sprva socialdemokratov ne vključil k podpisu, a je privolil na Tavčarjevo pobudo, da bi jih k temu povabili; to naj bi Tavčar tudi storil. A kot je znano, so ti podpis odklonili, menda, ker naj bi bila njena vsebina preveč patriotična, čeprav naj bi ne odklanjali njenih osnovnih misli, kolikor je bila ta povezana z narodno samostojnostjo.²⁸ Izraz Tavčarjeve lojalnosti obstoječi državi in vladajoči dinastiji je bil tudi njegov obisk (skupaj z načelnikom SLS Andrejem Kalanom) 10. julija 1918 pri deželnem predsedniku Henriku Attemsju, kjer sta mu oba voditelja vodilnih kranjskih strank izročila izjavo, v kateri sta obsojala Trumbičevo akcijo in naglaševala avstrijski okvir Majniške deklaracije.²⁹

²⁵ Slovenski narod, 14. 7. 1914, št. 159.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Silvo Kranjec: Kako smo se združili. Celje 1928, str. 58. O razlogih takšnega Tavčarjevega in Šusteršičevega stališča je Kranjec zapisal: "Tako je bilo torej mišljenje - iz bojazni za usodo Slovencev - pri voditeljih obeh strank." (str. 58) Na temelju omenjene Tavčarjeve izjave pa je Pleterski lahko podal oceno: "Vodstvo slovenske liberalne stranke na Kranjskem se je pridružilo patriotičnemu vojnemu navdušenju." V: Janko Pleterski: Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo : politika na domačih tleh med vojno 1914-1918. Ljubljana 1971, str. 15 (dalje Pleterski, Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo).

²⁸ Prim. Pleterski, Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, str. 144; Momčilo Zečević: Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917-1921 : od majniške deklaracije do vidovdanske ustave. Maribor 1977, str. 113-114 (dalje Zečević, SLS in jugoslovansko zedinjenje).

²⁹ Prim. Pleterski, Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, str. 179. Pozno spomladi istega leta so italijanska letala metala letake s Trumbičevim podpisom ter naznanjala, da Italijani podpirajo jugoslovansko gibanje, in zato pozivajo prebivalstvo k odporu proti Avstriji.

Novo fazo v zgodovini slovenskega naprednjaštva je pomenilo oblikovanje vse-slovenske napredne, liberalne Jugoslovanske demokratske stranke junija 1918. Že na shodu zaupnikov 2. februarja 1918 je Tavčar nakazal nov temelj strankine narodne in druge politike: "Glavna podlaga, na kateri hočemo graditi, je deklaracija naših državnih poslancev z dne 30. maja 1917. /.../ Ti zastopniki so

zahtevali osvoboditev jugoslovanskega naroda v okviru naše države in pod sedanjo našo dinastijo. Ta okvir je nam merodajen in zategadelj lahko prezremo očitanja velikega politika grofa Antona Barbo, da smo veleizdajalci. /.../ Deklaracijska politika je legalna, dopustna in ne postane vsled tega nedopustna, ker je razvnela med jugoslovanskim narodom ponosno zavest, da je ta narod velikega pomena za državo in za dinastijo."³⁰ V javnosti so se v tem času pojavljala stališča, da bi moralo priti do združenja vseh obstoječih slovenskih strank v eno samo, ki bi lahko tako uspešnejše delala za doseg narodnih ciljev. In kakšno je bilo Tavčarjevo mnenje o tem vprašanju? Na manifestacijskem shodu za Jugoslavijo 10. marca istega leta je izrazil svojo nenaklonjenost tej ideji, torej temu, da bi vse stranke delovale v okviru SLS, saj naj bi bilo to dejansko neizvršljivo. "Če hočemo ostati pametni politiki," je dejal, "moramo ustvariti med slovenskimi strankami tak položaj, ki bo dajal največje poroštvo, da vlada glede jugoslovanskega vprašanja med nami popolno soglasje, največja edinost, največja ljubezen, največje spoštovanje in predvsem največja agilnost. Pri tem pa se naj posamezne stranke ne odpovedo strankarskemu svojemu stališču, katerega niti ena ne druga stranka ne more in ne sme zatajiti!"³¹ Rešitev Avstrije je bila po njegovem mnenju mogoča le z odpravo dualizma in njeno federalizacijo. Tako bi morali posamezni narodi dobiti svoje države, te pa bi potem "skupaj tvorile prenovljeno in preustrojeno Avstrijo".³²

Jeseni 1918 je bilo v politični javnosti zlasti aktualno vprašanje ureditve bodoče jugoslovanske države. Nasproti (avtonomističnim) Šukljetovim in Hribarjevim zahtevam po samostojni upravi slovenskega ozemlja v njenem okviru je Tavčar v državnopravnem smislu poudaril svoje unitaristične in centralistične poglede: "Če si predstavljam jugoslovansko državo, ne morem si je predstavljati, da bi v njej nastala posebna slovenska, posebna hrvatska in posebna srbska skupina. Istotako si ne morem predstavljati, da bi ta država obsegala zedinjeno Slovenijo, samo zase in ločeno od zedinjene Hrvatske in zedinjene Srbije. Pri ljubem Bogu! Ali naj se ustanovitev in ureditev jugoslovanske države izroči trem krojačem, katerih vsak bo skušal izstriči iz državice, ki bo takoj hirala na angleški bolezn, svojo krpo?"³³ Po njegovem mnenju bi se morala takšna delitev že takoj ob njenem nastanku preprečiti. Pri tem bi se moralo izhajati iz dejstva, da je v njej živel en sam, tj. jugoslovanski narod; Tavčar je "zagovarjal tudi jugoslovanski integralistični nacionalni koncept".³⁴ Tudi pri njeni notranji ureditvi je zagovarjal čisti centralizem: "Bodoča

³⁰ Slovenski narod, 4. 2. 1918, št. 28.

³¹ Slovenski narod, 11. 3. 1918, št. 58.

³² Prav tam.

³³ Slovenski narod, 17. 10. 1918, št. 241.

³⁴ Jurij Perovšek: Liberalizem in vprašanje slovenstva : nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918-1929. Ljubljana 1996, str. 59 (dalje Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva). Prim. Jurij Perovšek: Slovenska osamosvojitve v letu 1918 : študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Ljubljana 1998, str. 36.

naša država mora biti izklesana iz enega samega kamna: njena ustava mora biti v skladu z enotnim tem državnim značajem. Njena uprava morala se bo istotako povsod urediti po enotnih principih, ki bodo odgovarjali ujedinjeni enotni državi. Sprejela se bo enotna ustava in sprejela se bo enotna uprava, ki bode dajala popolno poroštvo za to, da bode novoustanovljena država nekaj krepkega, stalnega in trdnega."³⁵

Na seji Narodne vlade SHS, torej v okviru že samostojne Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, 21. novembra 1918, ko se je razpravljalo o predlogu Pokrajinske vlade za Dalmacijo z dne 16. novembra, se je Tavčar, v njej je bil poverjenik za prehrano, v imenu lastne stranke (njeno vodstvo je takšen sklep sprejelo dan prej) izrecno izrekel zanj; za razliko od SLS, ki ga je zavrnila. Omenjeni dalmatinski predlog je zahteval, da naj bi se zaradi življenjskih interesov naroda, zlasti pa zaradi obrambe proti Italiji ter zaščite ureditve v državi, sklenilo takojšnje zedinjenje države nekdanjih avstrijskih Jugoslovanov s Srbijo in Črno goro ter ustanovila skupna vlada Države Srbov, Hrvatov in Slovencev pod vodstvom regenta Aleksandra. Kar je zadevalo vprašanje oblike državne ureditve, naj bi to bilo rešeno kasneje v konstituenti.³⁶

V okvir uveljavljanja jugoslovanskega integralizma in unitarizma je spadalo tudi povezovanje liberalnih političnih strank in struj iz vseh jugoslovanskih dežel, tudi JDS; tako je bila novembra tega leta celo ustanovljena Jugoslovanska demokratska zveza. Njena članica je bila tudi stranka slovenskih liberalcev oziroma demokratov, ki so v tej zvezi tudi videli priložnost za pridobitev čim večje politične moči. Le v tem kontekstu priprave terena za dejansko uveljavitev monarhizma, centralizma, integralizma in unitarizma lahko razumemo izjavo iz njegovega govora na shodu JDS konec decembra 1918 - torej že po nastanku Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev - v Mariboru, ko je pogojeval resnično "življenje" stranke s tem, "če se raztegne iz ozkih slovenskih pokrajin čez vse širne pokrajine, ki so danes združene pod belim orlom kraljeve rodbine Karagorgjevičev"³⁷ ter zato kot temeljno smernico za delo stranke postavil, da "mora odslej naprej postati prva točka našega strankinega programa: da ima stranka svoje delovanje tudi prenesti na nekdanj hrvatske in srbske pokrajine, tako da bomo svojo skupščino imeli enkrat v Belgradu, enkrat v Zagrebu in enkrat v Ljubljani."³⁸

Naj samo na kratko omenimo, da če se je zaradi državnozborske volilne reforme, ki je bila sprejeta leta 1906, Šusteršiču - po našem mnenju neupravičeno - pripisovala krivda za nezadostno število mandatov za koroške Slovence, kar naj bi posledično vplivalo tudi na izgubo tega dela slovenskega ozemlja v času koroškega plebiscita, najdemo očitke za izgubo Koroške tudi na račun Tavčarjevega ravnanja v Narodni vladi leta 1918. Tako je Hribar v svojih *Spominih* o vlogi oziroma krivdi omenjene vlade, zlasti pa Tavčarja, za koroško katastrofo (pri tem ne velja prezreti njegovega nasprotja do Tavčarja ter posebej užaljenosti, ker je bil pri določitvi mest v vladi sam prezrt) zapisal: "V samozvani 'Narodni vladi' odločala je

³⁵ Slovenski narod, 17. 10. 1918, št. 241.

³⁶ Zečević, SLS in jugoslovansko zedinjenje, str. 167-171; Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva, str. 90-91.

³⁷ Slovenski narod, 24. 12. 1918, št. 305. Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva, str. 124.

³⁸ Slovenski narod, 24. 12. 1918, št. 305.

- kakor se iz vsega vidi - volja poverjenika za prehrano. Največ menda zato, ker so vsi člani te vlade čutili, kako 'spretno' jih je bil spravil na njihova mesta. Saj so to bili povečini ljudje, ki so se skrbno izognili vsakršnega stika z ljubljansko slovensko konferenco dne 16. in 17. avgusta 1918., katera je - in zato, ker je - prevrat pripravljala. Na enega ali drugega je morebiti pripravljalo tudi poseben vtis njegovo prijateljstvo s poveljnikom soške fronte maršalom Boroevićem. Morebiti se je celo ponašal s tem prijateljstvom in je skrbel, da je zanje izvedela široka javnost, pri čemer se je širila tudi smešna legenda, da se ima Ljubljana samo Boroeviću zahvaliti, da je niso zasedli Italijani, češ da je bilo v njegovi moči umakniti fronto do Zidanega mosta. Skratka: samoveljiče nekaterih ljudi bilo je takšno, da je večini članov 'Narodne vlade' - še posebej pa njenemu famoznemu generalnemu štabu - jemalo vid. In facit vsega tega je bil, da smo izgubili Koroško. Ona je bila namreč za nas izgubljena že takrat, ko je 'Narodna vlada' dne 30. novembra 1918. sklenila, da se Celovec ne zasede. Samozvanci v 'Narodni vladi' zakrivili so to našo največjo katastrofo, ki nas je kedaj zadeti mogla. Vse, kar je temu sledilo, je v primeri s to nesrečo brezpomembno, kajti, da smo Koroško zasedli, ne bi bilo prišlo do plebiscita, in naš narod bi bil obvarovan sramote, ki mu jo je ta plebiscit nakopal pred celim svetom."³⁹ Enako je krivdo za izgubo Koroške iz istih razlogov pripisal Tavčarju (oziroma njegovemu vplivu na Narodno vlado) tudi Janez Kalan. V njegovih spominih najdemo namreč zapisano: "Ko bi bili Celovec in Beljak pravočasno zasedli, pa bi bila naša ostala. A Tavčar je na vse kriplje branil, da ne in ne, ker da on kot 'poverjenik za prehrano' ne more prevzeti skrbi za Celovec in Beljak, dasi so mu povedali, da je v obeh mestih živil na kupe. Bil sem pri seji, pri kateri se je sestavljala 'narodna vlada'. Seja je bila v

³⁹ Ivan Hribar: Moji spomini, II. del : osvobodjevalna doba. Ljubljana 1928, str. 461. V zapisniku 26. seje Vlade SHS v Ljubljani z dne 30. 11. 1918 je zapisano: "Včeraj opoldne je general Maister sporočil telefonično Narodnemu svetu, da se je pogodil glede Koroške in Štajerske z zastopnikom Wohlfahrtsausschussa in polkovnikom Passyjem, da Maistrove čete zasedejo točke Št. Pavel, Grebin, Wageberg, Slovenski Št. Mihael, Krnski grad, Trg (Feldkirchen), Beljak, Šmohor, črto naravnost doli proti jugu do državne meje; vsi ti kraji inklusivno, in da stopi ta pogodba v veljavo 30. t. m. General Maister prosi zajedno NV za aprovizacijo teh krajev, ker je deželna aprovizacija zelo slaba. Ko so se ta poročila prebrala, poroča obširno o vojaškem položaju na severni državni meji podpolkovnik generalnega štaba Ulmansky na podlagi dobljenih informacij. Poročevalec je mnenja, da je iz vojaškega stališča mogoče zasesti Celovec, težave pa nastanejo za prehrano. Poverjenik za prehrano dr. Tavčar izjavi, da ni v stanu prevzeti še aprovizacije Celovca. Za to naj vojaštvo zasede samo še Grabštajn pri Celovcu in Celovec sam le ogroža. Ker pa komisar za Koroško Smodej izjavi, da je v Celovcu množina živil, ki so se rekvirirala v prvi vrsti iz slovenskega ozemlja, ter približno za 50 milijonov vojnega blaga, ki ga bodo sicer Nemci odpeljali v Nemško Avstrijo, in dalje naglašja, da morajo Korošci imeti tudi Celovec kot središče uprave, se sklene: Smodej naj gre v Maribor in eventualno še v Zagreb in naj zasigura prehrano Celovca neodvisno od Ljubljane. (Se je prisotnemu Smodeju osebno naročilo.) Če se mu to posreči, se ukaže generalu Maistru zasesti Celovec, ker ima po lastni izjavi dovolj moči na razpolago. Generala Maistra je podučiti, da je njegov delokrog strogo vojaški, da tedaj nima sklepati z Nemško Avstrijo sam nikakih političnih pogodb ter da se ima v bodoče v vseh zadevah njegovega delokroga obračati na NV in ne na NS (izvrši podpolkovnik gen. st. Ulmansky)." V: Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918-1921, I. del: Od 1. novembra 1918 do 26. februarja 1919 (ur. Peter Ribnikar). Ljubljana 1998, str. 148. Na žalost poročila o morebitni razpravi o vprašanju zasedbe tega dela ni. Isto "pomanjkljivost" gradiva o tem vprašanju je v svojih Spominih omenil tudi Hribar: "Kako je razprava v tej usodni seji tekla, nam nje zapisnik ne pove. Dá se pa sklepati iz klasičnega sklepa, ki je silno značilen za komoditeto ljubljanskega poverjenika za prehrano. Kljub temu, da je bila potrebna stalna navzočnost komisarja Smodeja na Koroškem, sklenilo se je namreč, 'naj gre v Maribor in eventualno še v Zagreb in naj zasigura prehrano Celovca neodvisno od Ljubljane'. Človek se nehote vpraša, čemu je potemtakem bilo ljubljansko poverjenišvo za prehrano?" V: Hribar, Moji spomini, II. del, str. 438.

'Katoliški tiskarni', kamor so prišli tudi liberalci. Videl sem, kako se je Tavčar ponujal, da je prišel tudi v vlado. Nesrečna izvolitev! S svojo zanikrnostjo nas je ta veliki narodnjak pripravil ob ta lepi del slovenske zemlje. In pripravil nad Koroške Slovence strašno gorje. Duhovniki so na Koroškem slovenstvo z velikimi žrtvami branili in vzdrževali, Tavčar je Koroške Slovence žrtvoval svoji komoditeti. Zato so pa duhovniki 'brezdomovinci', on pa - narodni junak! O, ironija!"⁴⁰

Zvonko Bergant

IVAN TAVČAR AND THE NATIONAL QUESTION: FROM SLOVENISM TO YUGOSLAVISM

S u m m a r y

With regards to the Slovene national question, Ivan Tavčar, a writer and liberal orientated politician, initially strove to ensure the equality of the Slovene language in schools and other public institutions. The fulfilment of this nationalist demand was for him a guarantee for adequate education in the mother tongue, as a basis for sound national awareness. Like many other Slovene politicians of his time, Tavčar saw a genuine solution and affirmation of the Slovene nation, due to its small number, within the framework of Yugoslavia. This was supposed to guarantee its preservation. Thus we find that also Tavčar believed in the necessity for the Slovenes to integrate with other southern Slav nations, although, initially, this concept was not yet clearly defined in him. From being a promoter of Slovenism, Tavčar turned into a great advocate of Yugoslavism, (also) in the anthropological and nationalist sense, most especially after the foundation of two consecutive Yugoslav states in 1918. In this new framework he perceived the Slovenes as merely one of the tribes of a single Yugoslav nation. Such a perception also called for the adoption of a different concept of State. Apart from Yugoslav integrationism, Tavčar thus included centralism and unitarianism in his programme.

While, thanks to his literary work, Tavčar deservedly occupies a place among important personalities in Slovene history, one has to characterise his political activity, in spite of his liberal foundations, as reactionary, limited in its partisan orientation and without any noteworthy contribution to the elevation of the Slovenes as a nation. Although he was undoubtedly a distinguished figure in his own time, his political decisions and activity remained mainly at the level of rhetoric, while, in essence, they were anti-patriotic, anti-democratic and anti-social, with the view of preserving the status of the party, ideology and class to which he belonged and which he represented. Nevertheless, thanks to the latter, his work was not utterly devoid of positive consequences. By promoting a more sophisticated, bourgeois culture which, according to him, was also attainable through Slovene culture and language, he significantly contributed to the Slovenisation and strengthening of Slovene national awareness among the urban population in Carniola, which was thus helped to detach itself more easily from the German influence and Germanisation.

⁴⁰ Nadškofijski arhiv Ljubljana, f. 67, Janez Kalan: *Zapuščine*. O Tavčarjevih stališčih glede zasedbe Celovca novembra 1918 prim. Jurij Perovšek: Idejni, družbeni in narodnopolitični nazori Ivana Tavčarja po ustanovitvi Jugoslovanske demokratske stranke leta 1918. V : Melikov zbornik : Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje. Ljubljana 2001, str. 895.